

УДК 340.341

Б.Е. Головаш,

канд.екон.наук, доцент,

ORCID: 0000-0001-8049-057X

Л.В. Головаш,

аспірантка,

ORCID: 0000-0002-8399-6135

Київський національний університет будівництва і архітектури

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА МІКРО- ТА МАКРО РІВНЯХ

У статті проаналізовано особливості підходів до оцінки інтелектуального капіталу підприємств. Робиться порівняльний аналіз існуючих методик оцінки інтелектуального капіталу та можливі варіанти їх застосування.

Визначається важливість інноваційної діяльності у процесі оцінки інтелектуального потенціалу окремих підприємств і країни в цілому. Досліджується інноваційний рейтинг країн світу, та місце України в ньому.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, оцінка інтелектуального капіталу, інтелектуальний потенціал, рейтинг інноваційних країн світу.*

Вступ. У сучасному суспільстві визначальними засобами праці стали інформація і знання. Інноваційна діяльність людини завжди пов'язана з інтелектуальною діяльністю, в рамках якої виникають нові ідеї і створюються нові засоби праці, технології, методи організації виробництва і управління соціально-економічними системами. Для реалізації інновацій необхідно залучення нових ресурсів, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю самої людини. Тому саме дослідженню інтелектуального капіталу на мікро- та макро рівнях має приділятися більша увага з метою знаходження найбільш ефективних факторів інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Питання, пов'язані з економічною природою формування, використання, а також різних аспектів оцінювання інтелектуального капіталу підприємства, розглянуто в працях таких економістів як С. Білоус-Сергеева, Н. Бонтіс, Е. Брукінг, Л. Едвінссон, Н. Івлієва, С. Ілляшенко, О. Кендюхов, О. Корнєва, В. Лич, М. Мелоун, К.-Е. Свейбі, Т. Стюарт та ін. Проте деякі проблеми формування інтелектуального капіталу будівельних підприємств ще недостатньо вивчені, та потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Розвиток вітчизняної економіки, як в цілому, та і окремих її підсистем, в умовах високої конкуренції, майже не можливий без активної спрямованості виробничих структур на інноваційно-інтелектуальну діяльність. Відповідно, ефективне використання інтелектуального капіталу, дозволяє значно підвищити якість продукції, інформації, нових управлінських технологій та виробничих інновацій, що є обов'язковою складовою економічної

політики сучасного підприємства. У зв'язку з цим постає досить актуальним питання визначення сутності інтелектуального капіталу, дослідження методів його оцінки і визначення ключових факторів, що на нього впливають.

Основний матеріал. У макроекономічному аспекті інтелектуальний капітал у процесі економічної глобалізації став головним чинником, який визначає місце країни у новій економіці. На макрорівні реалії сучасних економічних процесів такі, що підприємство вже не може забезпечувати істотні конкурентні позиції на ринку тільки за рахунок матеріальних і фінансових ресурсів. Успіх фірми все більшою мірою залежить від її інтелектуальних можливостей, які втілюються у процесі виробництва та реалізації нових товарів, створенні додаткових фінансових потоків.

На сучасному етапі економічних перетворень України зростає роль інтелектуального капіталу на будівельних підприємствах. Зокрема, представлена галузь забезпечує функціонування майже 30 інших сфер народного господарства – вирішення проблем активізації інвестиційно-інноваційного розвитку, формування високотехнологічного виробництва, зростання якості та рівня використання робочого капіталу та ін. Натомість за останні роки на підприємствах будівельної галузі спостерігається зниження результативності діяльності та ефективності використання засобів і коштів, гальмується перетворення у сфері земельних відносин, використання сучасних технологій, скорочення рівня застосування сучасних підходів щодо формування інтелектуального капіталу. Слід зазначити, що значення інтелектуального капіталу в розвинених економіках зростає, оскільки, на думку експертів, його питома вага складає від 60% до 85% вартості бізнесу [1] і він є основним макроекономічним чинником, що впливає на розвиток економіки країни, забезпечує позитивний її рух і самозростання в контексті визначення пріоритетних напрямів функціонування.

У тематичній літературі, а також у практиці багато компаній роблять спроби визначити вартість їхнього інтелектуального капіталу.

Один з найбільш популярніших підходів до класифікації методів оцінки інтелектуального капіталу поділяє їх на дві групи: синтетичні і аналітичні.

Найпростіший, синтетичний метод вимірювання капіталу – це знаходження різниці між ринковою вартістю компанії та її обліковою вартістю. Цей метод оснований на припущенні, що ринкова ціна акцій завжди відображає реальну вартість компанії і випадкові фактори не мають жодного впливу на її реальну вартість.

В той же час на практиці часто зустрічається ситуація, коли реальна вартість або недооцінена або переоцінена. Недоліком цього методу є висока чутливість вартості інтелектуального капіталу компанії до змін в економічному просторі. Даний факт, не зважаючи на всю простоту методу, обмежує його використання в оцінці капіталу. Також варто звернути увагу на індекс Тобіна (q), який є відношенням ринкової вартості компанії, до вартості відтворюваного власного капіталу. Якщо витрати на власний капітал нижчі ринкової вартості компанії то інвестори (власники) отримують більший прибуток на залучений капітал ніж зазвичай. Хоча структура даного показника проста, його знаходження є дуже трудомістким. Цей

індекс дозволяє визначити додаткову вартість завдяки інтелектуальному капіталу. Однак необхідно пам'ятати, що результат вимірювання залежить від коливань цін на акції спричинену тимчасовими чинниками [2].

Тестування цього показника дозволяє відстежувати зміни в інтелектуальному капіталі конкретного підприємства. Систематичне зростання даного показника свідчить про значну роль інтелектуального капіталу у створенні цінності для власників у той час як його зниження вказує на ефективність використання матеріальних активів.

Одним з найбільш відомих аналітичних методів є так званий «Skandia Navigator». Компанія Skandia AFS була першою, що зробила спробу обчислити інтелектуальний капітал. Це було пов'язано з інтересами акціонерів до можливості підвищення фондової вартості акції компанії над обліковою вартістю.

Даний показник охоплює п'ять напрямків діяльності компанії: фінансову, клієнтську, виробничу, розвиток людських ресурсів та розвиток компанії. Для кожного напрямку пропонується використання певного набору показників. Завдяки ідентифікації та складанню звітів про різні напрямки діяльності, даний метод дозволяє отримати комплексну уяву про нематеріальні активи. З іншого боку даний метод не є універсальним, тому вибір показників повинен складатись в індивідуальному порядку.

Інший метод був запропонований К.-Е. Свейбі у 1997 році для потреб моніторингу нематеріальних активів. Цей метод заснований на припущенні, що єдиним джерелом отримання прибутку є людський капітал, зусилля якого відображаються у структурі внутрішніх і зовнішніх ресурсів організації. Набір показників що використовується в даному методі поділяється на три групи: внутрішньо-структурні показники, зовнішньо-структурні показники та індивідуальні компетентні показники. В кожній з груп є показники, що стосуються зростання, регенерації, ефективності та стабільності організації. Вибір даних показників в значній мірі заснований на суб'єктивних думках аналітиків. Тому оцінка, що проводиться за допомогою цього методу не може бути об'єктивною, адже можна обрати лише ті показники, які будуть вигідними певному колу зацікавлених осіб чи організації [3].

Відповідно до іншого підходу при оцінці інтелектуального капіталу необхідно перш за все орієнтуватись на його особливості, як багатокомпонентної величини. Тому, при оцінюванні необхідно концентруватись на параметрах інтелектуального капіталу як особливою нематеріального активу, враховуючи при цьому синергійний ефект його складових компонентів.

При цьому підході всю сукупність існуючих методик оцінки інтелектуального капіталу компанії можна розподілити на 4 групи. По-перше, це методи прямої грошової оцінки окремих компонентів інтелектуального капіталу компанії з наступним їх інтегруванням у загальний показник. Спосіб декомпозиції інтелектуального капіталу та інтегрування оцінок окремих його складових передбачає значну суб'єктивність. Значна кількість методів даної групи розробляється консалтинговими фірмами, тому є закритими, а їх використання без

допомоги консультантів неможливе. Близькими в методологічному плані до прямих методів є методи другої групи, які передбачають нарахування оцінки в балах за кожний компонент інтелектуального капіталу. Оцінка в балах може бути більш точною, ніж чисто фінансова, оскільки нарахування балів відбувається безпосередньо в місці функціонування кожного елемента інтелектуального капіталу в організації (в окремих підрозділах, відділах компанії). Крім того, нефінансові оцінки можуть бути застосовані в межах некомерційних організацій, установ громадського сектору, для досягнення соціальних чи екологічних цілей, а також для вимірювання інтелектуального капіталу на рівні регіональної чи національної економічної системи. Водночас, такі вимірювання передбачають врахування контексту функціонування інтелектуального капіталу в економічній системі, тому є специфічними для кожної організації та не претендують на універсальність. Третя група методів – методи вже згаданої ринкової капіталізації – спирається на підрахунок різниці між ринковою вартістю компанії та балансовою вартістю її активів. Отримана таким чином грошова оцінка асоціюється з нематеріальними активами або з інтелектуальним капіталом компанії. Попри прозорість та простоту застосування, такі методика не можуть бути використані для неприбуткових підприємств, цінні папери яких не обертаються на фондових ринках.

До четвертої групи відносяться методи, що передбачають розрахунок віддачі на активи компанії (ROA) та порівняння даного показника з аналогічним для галузі в цілому. Різниця між рівнем ROA компанії та середнім показником галузі множитья на вартість матеріальних активів. Отриманий результат слугує оцінкою вартості інтелектуального капіталу компанії. Перевага таких методів полягає у простоті їх реалізації на рівні звичайного бухгалтерського обліку компанії. Так само, як і методи третьої групи, вони часто застосовуються під час злиття чи поглинання компанії. Одним із варіантів розвитку (удосконалення) системи бухгалтерського обліку щодо інтелектуального капіталу є облікова модель – Бухгалтерський облік для майбутнього (Accounting for the future (AFTF)). Ця модель розроблена як спеціальний інструмент для формування бухгалтерської фінансової звітності про вартість підприємства на основі використання техніки бюджетування капіталу підприємства. Облікова модель – Інтелектуальний коефіцієнт доданої вартості (Value added intellectual coefficient (VAIC)) є системою індикаторів для вимірювання доданої вартості, що генерується інтелектуальним капіталом підприємства. В основу розробки цієї моделі покладено гіпотезу про те, що додана вартість є основним індикатором трансформацій нематеріальних активів в ринкові активи підприємства [4, с. 65].

Однієї основних базових складових оцінки інтелектуального потенціалу всього суспільства загалом і окремого підприємства зокрема є ефективність ведення інноваційної діяльності.

На національному рівні даним репрезентативним показником виступає Рейтинг інноваційних країн світу (Табл. 1) - синтетичний показник, що оцінює ефективність інноваційної політики країн [5].

Таблиця 1

Рейтинг інноваційних країн світу (Bloomberg Innovation Index 2019)²

Місце у 2018 р.	Місце у 2017 р.	Зміни за рік	Економіка	Кількість балів	Інтенсивність дослідження і розробок (R&D)	Виробни цтво доданої	Продуктивність	Щільність високих технологій	Ефективність Вищої освіти	Концентрація дослідження	Паєтна активність
1	1	0	Республіка Корея	87,38	2	2	18	4	7	7	20
2	4	+2	Німеччина	87,30	7	3	24	3	14	11	7
3	7	+4	Фінляндія	85,57	9	16	5	13	9	8	5
4	5	+1	Швейцарія	85,49	3	4	7	8	13	3	27
5	10	+5	Ізраїль	84,78	1	33	8	5	36	2	4
6	3	-3	Сінгапур	84,49	13	5	11	17	1	13	14
7	2	-5	Швеція	84,15	4	15	9	6	20	5	25
8	11	+3	США	83,21	10	25	6	1	43	28	1
9	6	-3	Японія	81,96	5	7	22	10	39	18	10
10	9	-1	Франція	81,67	12	41	13	2	11	20	15
...											
20	21	+1	Польща	69,10	36	20	40	18	16	38	37
...											
25	28	+3	Чеська Республіка	68,09	21	6	29	47	38	22	22
...											
53	46	-7	Україна	48,05	54	58	60	37	28	46	35

Відповідно до показників рейтингу індекс інноваційної діяльності України майже вдвічі менший ніж у провідних країнах світу, а найгірші показники в структурі оцінки Україна має по виробництву доданої вартості і загальній продуктивності інновацій.

Також ми бачимо, що останніми роками Україна втрачає позиції у цьому рейтингу, і знаходиться у кінці списку займаючи 53 місце, з 60 країн, що попали до рейтингу.

Підвищення інноваційної ефективності діяльності вітчизняних підприємств потребує значної активізації механізмів державної підтримки науково-технологічного розвитку України, що має базуватися на повномасштабному використанні наявного інтелектуального потенціалу держави.

²Розроблено автором на основі [5].

Висновки. Використання інтелектуального капіталу економічними системами будь-якого ієрархічного рівня є необхідною умовою реалізації стратегії їх інноваційного розвитку, формування інвестиційної привабливості та забезпечення конкурентних позицій на світових ринках.

Існуюча стандартизація бухгалтерського обліку та звітності, та стандарти оцінки нематеріальних активів для цілей фінансової звітності не забезпечують формалізованого вартісного виразу значної частини таких об'єктів. Відсутність методики оцінки не дає змоги однозначно визначити місце цього виду економічних ресурсів в обліковому процесі, формалізовано репрезентувати їх у публічній звітності підприємства, насамперед включення їх у баланс для зрівноваження ринкової та балансової вартості компанії.

Рейтинг інноваційних країн світу можна визнати комплексним показником, що оцінює ефективність реалізації інтелектуального потенціалу всього суспільства загалом і окремого підприємства зокрема. Нажаль, місце України в даному рейтингу залишається вкрай незадовільним, а наявність завдання структурної перебудови і технічного переоснащення національної економіки потребують швидкого, кількісного і якісного покращення всіх складових показників національного інноваційного рейтингу.

Список літератури:

1. Андрощук Г. Найпотужніші бренди світу: стан і тенденції / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 12. – С. 19 – 31.
2. Кулик А.Б. Застосування моделі Тобіна для аналізу економічних процесів в Україні/ А. Б. Кулик, Д. Г. Хохлич // Фінанси України. – 2010. – №9. – С.37-48.
3. Понедільчук Т. В. Інтелектуальний капітал: сутність і методи оцінки / Т. В. Понедільчук. // Ефективна економіка № 6, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3288>.
4. Корягін, М.В. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства: теоретико-методологічні концепції. Львів: ЛКА, 2012. 389 с.
5. UNESCO Institute of Statistics. Science, technology and innovation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uis.unesco.org/apps/visualisations/research-and-development-spending/>.
6. Thurow L. Investment in Human Capital / L. Thurow. – Belmont, 1970. – 146 p.
7. Machlup F. The Economics of Information's and Human Capital / F. Machlup. – Princeton: PrincetonUniversity Press, 1984. – 644 p.
8. Задорожний Г. В. Интеллектономика как теоретическое основание цивилизации XXI века / Г. В. Задорожний // Економіка і кібернетика на початку XXI століття. – Харків : ХНУ, 2005. – С. 52-79.

References:

1. Androshchuk, H. (2008), “Naipotuzhnyshi brendy svitu: stan i tendentsii”, *Intelektualna vlasnist*, Vol. 12, pp. 19 – 31.

2. Kulyk, A.B. and Khokhlych, D.H. (2010), "Khokhlych Zastosuvannia modeli Tobina dlia analizu ekonomichnykh protsesiv v Ukraini", *Finansy Ukrainy*, Vol. 9, pp.37-48.
3. Ponedilchuk, T. V. (2014), "Intelektualnyi kapital: sutnist i metody otsinky", *Efektivna ekonomika*, Vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3288>.
4. Koriahin, M.V.(2012), *Bukhhalterskyi oblik u systemi upravlinnia vartisti pidpriemstva: teoretyko-metodolohichni kontseptsii: monohrafiia*, Lviv: LKA, 2012. – 389 p.
5. UNESCO Institute of Statistics. Science, technology and innovation. [Elektronnyi resurs]. – available at: <http://uis.unesco.org/apps/visualisations/research-and-development-spending/>.
6. Thurow, L. (1970). Investment in Human Capital. Belmont, 146.
7. Machlup, F. (1984). The Economics of Information's and Human Capital. Princeton: Princeton University Press, 644 p.
8. Zadorozhny, G.V. (2005). Intellectonomics as the Theoretical Basis of the Civilization of the 21st Century. *Economy and Cybernetics at the Beginning of the XXI Century*, Kharkiv: KhNU, pp. 52-79.

Головаш Б.Е., Головаш Л.В.

Особенности оценки интеллектуального капитала на микро- и макроуровнях.

В статье проанализированы особенности подходов к оценке интеллектуального капитала предприятий. Делается сравнительный анализ существующих методик оценки интеллектуального капитала и возможные варианты их применения.

Определяется важность инновационной деятельности в процессе оценки интеллектуального потенциала отдельных предприятий и страны в целом. Исследуется инновационный рейтинг стран мира, и место Украины в нем.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, оценка интеллектуального капитала, интеллектуальный потенциал, рейтинг инновационных стран мира.

Golovash B.E., Golovash L.V.

Evaluation features of intellectual capital at the micro and macro levels.

The article analyzes the features of approaches to the assessment of the intellectual capital of enterprises. A comparative analysis is made of existing methods for evaluating intellectual capital and possible options for their use. The importance of innovation in determining the intellectual potential of individual enterprises and the country as a whole is determined. It is researched an innovative rating of the countries of the world and the place of Ukraine in it.

Keywords: intellectual capital, evaluation of intellectual capital, intellectual potential, rating of innovative countries of the world.